

Mgr Anna KUŁAKOWSKA
Wyższa Szkoła Ekologii i Zarządzania w Warszawie

PROGRAM „RODZINA 500 PLUS” A GOSPODARKA POLSKI®

Programme „Family 500+” and the Polish economy®

Słowa kluczowe: program „Rodzina 500 plus”, ubóstwo dzieci w Polsce.

Celem artykułu jest zaprezentowanie wpływu programu „Rodzina 500 plus” na makroekonomię Polski. W artykule oparto się na literaturze, artykułach naukowych, raportach oraz analizach dotyczących omawianych zagadnień. Na podstawie dokonanej analizy wykazano, że program „Rodzina 500 plus” może mieć zarówno pozytywny, jak i negatywny wpływ na wybrane obszary gospodarki kraju. Wykazano natomiast jego jednoznacznie pozytywny wpływ na zmniejszenie stopy ubóstwa w wielu obszarach życia polskich rodzin.

Key words: programme “Family 500 +”, poverty of children in Poland.

The aim of the article is to present the impact of the programme “Family 500 +” on the macroeconomics of Poland. The article is based on scientific literature, articles, reports and studies related to the issues discussed. The results of the studies show that the programme “Family 500 +” can have both a positive and negative impact on various areas of the country’s economy. However, its unequivocally positive impact on reducing poverty rates in many areas of Polish families’ lives has also been demonstrated.

WPROWADZENIE

W dniu 11 lutego 2016 roku ustawą o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci rozpoczęto w Polsce realizację programu „Rodzina 500 plus” [20]. Celem programu jest przede wszystkim skierowanie pomocy finansowej do rodzin wychowujących dzieci w wieku do 18-go roku życia oraz przeciwdziałanie spadkowi demograficznemu w Polsce poprzez przyznanie tym rodzinom nowego świadczenia wychowawczego. Dzięki zmniejszeniu obciążeń finansowych, Program „Rodzina 500 plus” ma zachęcić rodziców do posiadania większej liczby dzieci [21].

Podstawowym problemem badawczym w niniejszym artykule jest pytanie o to, jaki jest wpływ programu „Rodzina 500 plus” na makroekonomię Polski?

Podjęty problem badawczy jest istotny ze względu na fakt, iż wydatki z budżetu państwa na realizację Programu „Rodzina 500 plus” pozostają na bardzo wysokim poziomie. W 2016 roku koszt świadczeń wypłaconych w ramach programu wyniósł 17 miliardów złotych [6]. W 2017 roku było to już ponad 24 miliardy złotych. Strumień przekazywanych z budżetu państwa do polskich rodzin pieniędzy może mieć szereg różnego rodzaju makroekonomicznych skutków.

Podjęcie tematu niniejszego artykułu jest istotne także w związku z tym, iż o programie „Rodzina 500 plus” mówi się najczęściej z perspektywy oceny jego skutków dla dzieciństwa rodzin w Polsce. Wydaje się, iż wciąż niewystarczająco dyskutowana jest kwestia jego konsekwencji dla gospodarki kraju. Hipoteza przyjęta w artykule zakłada, iż program „Rodzina 500 plus” ma zarówno pozytywne, jak również negatywne skutki dla gospodarki Polski.

W artykule zastosowana została metoda narracyjnego przeglądu literatury [2, s. 311]. Dokonano w nim przeglądu

książek, artykułów naukowych, raportów i analiz, poświęconych zagadnieniom ekonomicznym skutków programu „Rodzina 500 plus”. Artykuł integruje i interpretuje wyniki dotychczasowych badań naukowych na ten temat. W wyniku przeprowadzonego badania stwierdzono, iż program „Rodzina 500 plus” może mieć zarówno pozytywny jak i negatywny wpływ na wybrane obszary gospodarki Polski. Wśród badaczy istnieją zróżnicowane, zarówno pozytywne, jak i negatywne opinie na temat jego wpływu na rynek pracy, konsumpcję, dług publiczny oraz PKB. Jednoznacznie pozytywne opinie dotyczą natomiast wpływu opisywanego programu na zmniejszenie stopy ubóstwa dzieci w Polsce.

PROGRAM „RODZINA 500 PLUS” A GOSPODARKA POLSKI

Warto zwrócić uwagę na to, co na temat wpływu programu „Rodzina 500 plus” na gospodarkę Polski mówi się i pisze w mediach, istniejących raportach, analizach, artykułach naukowych oraz literaturze przedmiotu. W sposób szczególnie należy przyjrzeć się wpływowi tego programu na rynek pracy, konsumpcję, poziom ubóstwa, dług publiczny, sektor finansów publicznych oraz PKB.

W literaturze niejednokrotnie wskazuje się, iż program „Rodzina 500 plus” ma istotny wpływ na polski rynek pracy. Według istniejących danych, mógł się on przyczynić do odejścia z pracy ok 22-33 tys. kobiet w wieku od 25 do 49 lat [14, s. 11]. Dane te potwierdza współczynnik aktywności zawodowej informujący, jaki odsetek osób pracuje lub też jest zainteresowany podjęciem pracy w stosunku do całej populacji w danym przedziale wiekowym. Według danych GUS dotyczących III kwartału 2017 roku aktywność zawodowa kobiet w wieku 25-34 lata spadła do poziomu 74,2% i była

najniższa od 2003 roku (najstarsze dane GUS). Według danych Eurostatu, które obejmują jeszcze szerszy zakres czasowy, to najniższe wartości od 1999 roku, czyli od blisko 20 lat. Istnieje szereg okoliczności, które mogą wpływać na zmniejszenie współczynnika aktywności zawodowej młodych matek posiadających jedno dziecko. Jednym z nich jest poprawa sytuacji materialnej rodziny, wynikająca z podwyżki wynagrodzenia partnera. Należy pamiętać, że statystyczna osoba bierna zawodowo to słabo wykształcona kobieta z dużego miasta. Wysokość pensji, na którą może liczyć, pomniejszona o koszt opieki nad dzieckiem i podjęcia zatrudnienia (np. dojazd do pracy czy koszty reprezentacyjnej garderoby), nieznacznie przewyższa kwotę świadczenia, jakie otrzyma zostając w domu. Co więcej w rodzinach, gdzie świadczenie to pobierane jest na pierwsze i jedyne dziecko, aktywność zawodowa rodziców wynosi średnio 69,7%. Jednocześnie w identycznym modelu rodziny, gdzie ze względu na przekroczone kryterium dochodowe świadczenie to nie jest pobierane, aktywność zawodowa rodziców wynosi 89% [18]. Według ostatnich danych Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Socjalnej 723 tysiące gospodarstw domowych otrzymuje 500 plus na pierwsze oraz jedyne dziecko. Ponad 30% współczynnik bierności zawodowej wśród rodzin może oznaczać, że około 350-400 tysięcy dorosłych wychowujących jedno dziecko nie ma pracy oraz jej nie szuka, a dostaje świadczenie 500 plus. Powodem tego stanu rzeczy może być to, iż kwota świadczenia w programie „Rodzina 500 plus” jest relatywnie wysoka w stosunku do średniej płacy brutto. Z chwilą uruchomienia programu w 2016 roku jej wartość odpowiadała 12 % średniego wynagrodzenia. Sytuacja ta mogła być jednym z istotnych powodów, który wpłynął na to, iż część rodziców – zwłaszcza osób o niskich dochodach – zdecydowała się nie podejmować pracy lub zrezygnować z niej. Jest to tym bardziej prawdopodobne, że świadczenia z Programu „Rodzina 500 plus” mogą być pobierane razem z innymi świadczeniami socjalnymi i nie są wliczane do dochodu przy ubieganiu się o inne świadczenia.

Kolejnym czynnikiem, który może mieć wpływ na rezygnację z pracy części rodziców jest to, iż świadczenie to od początku oferowane jest również na pierwsze dziecko w rodzinie w sytuacji, w której dochód na osobę nie przekracza 800 zł netto miesięcznie (1200 netto złotych w przypadku dziecka niepełnosprawnego). W przypadku nawet nieznacznego przekroczenia tej kwoty, świadczenie nie było przyznawane. W związku z powyższym sztywny próg dochodowy w programie „Rodzina 500 plus” może przyczynić się do wypychania części Polaków do szarej strefy [19, s. 5].

Potwierdzono dotychczas wiele przypadków podejmowania przez rodziców różnego rodzaju działań mających na celu obniżenie oficjalnego dochodu w rodzinie, w celu spełnienia kryteriów uprawniających do pobierania świadczenia. Działania te to m.in. [7, 10]:

- ukrywanie części dochodów,
- rezygnacja z zatrudnienia,
- fikcyjne separacje,
- niezawieranie związku małżeńskiego i pozostawanie w związkach nieformalnych.

Wskazuje się, iż opisana wyżej sytuacja może mieć negatywne konsekwencje dla sektora finansów publicznych. Zmniejszenie zatrudnienia i rezygnacja z pracy przez część

rodziców przekłada się bowiem na zmniejszenie wpływów z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne oraz z wpływów podatkowych. Ponadto wraz z oficjalnym spadkiem dochodów części rodzin zwiększeniu ulec może ilość świadczeń wychowawczych, które wypłacane są z budżetu państwa na pierwsze lub jedyne dziecko. Może to także skutkować wzrostem wydatków budżetowych z tytułu zasiłków rodzinnych [3].

Innym wymiarem wpływu opisywanego programu na tworzenie miejsc pracy jest to, na co zwrócono uwagę w ocenie skutków regulacji z 2 grudnia 2015 roku. Według tego dokumentu, program „Rodzina 500 plus” ma oddziaływać na sektor przedsiębiorstw poprzez zwiększoną konsumpcję. To natomiast ma prowadzić do wzrostu zatrudnienia o 65 tys. etatów w gospodarce oraz do dodatkowych 7 tys. etatów w samorządzie, w związku z obsługą programu. Jednocześnie jednak w ocenie skutków regulacji przeprowadzonej miesiąc później – w styczniu 2016 roku podkreślono już możliwe negatywne skutki programu, w postaci rezygnacji z zatrudnienia przez części rodziców [11]. Wpływ programu „Rodzina 500 plus” na rynek pracy można więc oceniać z dwóch, zaprezentowanych wyżej perspektyw.

Warto zwrócić również uwagę na wpływ opisywanego programu na dług publiczny. W budżecie na 2017 rok przewidziany został dług publiczny na poziomie 59,3 mld zł. Był on o 5 mld zł wyższy niż w 2016 roku. Koszt programu „Rodzina 500 plus” wyniósł w tym czasie 24 mld zł. Wynika z tego, iż kwota ta stanowiła 39% deficytu państwa z 2017 roku. Biorąc pod uwagę jego wartość nominalną, jest to najwyższy deficyt od lat 90-ych. Można jednak spojrzeć na niego także z innej perspektywy, tzn. biorąc pod uwagę jego wartość względną (2,9% PKB). W takim ujęciu deficyt ten jest jednym z niższych od momentu wstąpienia Polski do Unii Europejskiej.

Kolejnym efektem programu „Rodzina 500 plus” jest jego wpływ na stopę ubóstwa.

Szacuje się, iż program ten mógł przyczynić się do spadku stopy ubóstwa o:

- 85% w przypadku rodzin z 4 dziećmi,
- 75% w przypadku rodzin z 3 dziećmi,
- 64% w przypadku rodzin z 2 dziećmi,
- 60% w przypadku matek samotnie wychowujących dzieci [4, 8].

Według istniejących szacunków, dzięki wprowadzeniu programu „Rodzina 500 plus” ubóstwo relatywne ogółem mogło zmniejszyć się o co najmniej 23 %, skrajne ubóstwo o co najmniej 39%, ubóstwo skrajne dzieci mogło spaść o 77% a ubóstwo relatywne dzieci o 55%. Jednocześnie ubóstwo relatywne wśród wielodzietnych rodzin mogło zmniejszyć się aż o 97% [17]. Według istniejących szacunków, program „Rodzina 500 plus” może mieć więc wpływ na zmniejszenie się ubóstwa w wielu obszarach. Zagadnienie to prezentuje również tabela nr 1. Wyraźnie poprawiła się też sytuacja rodzin wychowujących niepełnosprawne dziecko (spadek odsetka żyjących w skrajnym ubóstwie z 10,7 do 8,3%), mieszkańców wsi (z 11 do 8%) i miast poniżej 20 tys. mieszkańców (z 5,4 do 4%), a także osób słabo wykształconych.

Tabela 1. Szacowany wpływ programu „Rodzina 500 plus” na różne rodzaje ubóstwa

Table 1. Estimated impact of the programme “Family 500 +” on various types of poverty

Rodzaj ubóstwa	przed 500+ (w%)	po 500+ (w%)	Skala wpływu w pp	Skala wpływu w %
Ubóstwo energetyczne (IBS)	17,1	14,4	-2,7	-16%
Ubóstwo skrajne ogółem (wydatki, BŚ)	7,5	3,9	-3,6	-48%
Ubóstwo skrajne ogółem (trend, BŚ)	7,5	4,6	-2,9	-39%
Ubóstwo skrajne dzieci (wydatki, BŚ)	11,9	0,7	-11,2	-94%
Ubóstwo skrajne dzieci (trend, BŚ)	11,9	2,7	-9,2	-77%
Ubóstwo relatywne ogółem (BŚ)	18,7	13,9	-4,8	-26%
Ubóstwo relatywne dzieci (BŚ)	28,1	10,2	-17,9	-64%
Ubóstwo relatywne ogółem (MRPiPS)	17,3	13,4	-3,9	-23%
Ubóstwo relatywne dzieci (MRPiPS)	23,2	10,5	-12,7	-55%

Źródło: R. Szarfenberg, *Przewidywane skutki społeczne 500+: ubóstwo i rynek pracy*. Warszawa 2016: EAPN Polska Zgromadzenie Ogólne Polskiego Komitetu Europejskiej Sieci Przeciwdziałania Ubóstwu, s. 14.

Source: R. Szarfenberg, “Expected social impact of the programme Family 500+”: *Poverty and the Labour Market*. Warsaw 2016: EAPN Poland’s General Assembly of the Polish Committee of the European Anti-Poverty Network, p. 14.

Przywołane wyżej wartości wskazują na jednoznacznie pozytywny wpływ programu „Rodzina 500 plus” na zmniejszenie stopy ubóstwa w Polsce.

Warto zwrócić uwagę na podkreślany w literaturze przedmiotu fakt, iż program „Rodzina 500 plus” łączy w sobie działania w obszarze polityki społecznej rządu z działaniami mającymi służyć rozwojowi gospodarczego kraju.

Podkreśla się, iż poprzez program ten na rynek wprowadzona została kwota znacząco zwiększająca dynamikę dochodów będących do dyspozycji gospodarstw domowych [10].

Przyczyniając się do wzrostu wielkości dochodów w rodzinach program ten przyczynił się, tym samym, do wzrostu konsumpcji, związanej z zaspokajaniem podstawowych potrzeb życiowych oraz poprawą sytuacji bytowej [9, s. 96].

Podkreśla się, iż po wprowadzeniu programu, w trzecim kwartale 2016 roku dynamika konsumpcji wzrosła i wyniosła 6,2% w porównaniu do 5,4% z drugiego kwartału [13, s. 21].

W początkowym okresie funkcjonowania programu jego wpływ na poziom konsumpcji był więc silny. Z czasem jednak tempo wzrostu dochodów ogółem do dyspozycji gospodarstw domowych zmalało, co przypisuje się wygasaniu wcześniejszego wpływu na ten proces uruchomienia programu „Rodzina 500 plus” [1].

Wskazuje się również, iż program ten może przyczyniać się do wzrostu PKB przy założeniu zwiększonej konsumpcji głównie tych dóbr oraz usług, które wyprodukowane zostały w kraju [5, s. 17].

Program „Rodzina 500 plus” jest jednocześnie wydatkiem stanowiącym 1,2-1,3% PKB, a jego wprowadzenie oznacza wzrost wydatków socjalnych o ok 5% do poziomu 27% PKB. Podkreślić należy, iż poprzez program ten Polska dołączyła do czołówki krajów UE pod względem wydatków na

politykę prorodzinną, a wydatki publiczne w kategorii „rodzina i dzieci” wzrosły niemal dwukrotnie, z poziomu 1,6% PKB w 2015 roku do poziomu 3% PKB w 2017 roku [15].

Warto odnotować również, iż w niektórych źródłach wskazuje się, że ożywiony dzięki programowi „Rodzina 500 plus” popyt konsumpcyjny oraz konsumpcja wewnętrzna, stały się w ostatnim czasie jednym z głównych czynników wzrostu PKB. Według istniejących danych program „Rodzina 500 plus” podwyższył dynamikę spożycia indywidualnego m.in. w 2017 roku [11]. Część analityków jest jednak zdania, iż napędzanie PKB głównie z inwestycji publicznych nie jest zdrowe dla gospodarki, która potrzebuje zarówno inwestycji publicznych jak i prywatnych [12].

Należy podkreślić, iż zwiększenie dochodów polskich rodzin dzięki opisywanemu programowi może przełożyć się na zwiększenie ilości zaciąganych przez nie kredytów [9, s. 96]. Większe dochody gospodarstw domowych mogą bowiem oznaczać wzrost ich zdolności kredytowej.

Zgodnie z prawem Engela, w biedniejszych gospodarstwach domowych pożyczki są zaciągane m.in. na cele takie jak:

- bieżące wydatki,
- spłaty wcześniejszych kredytów,
- zakup dóbr trwałego użytku,
- remont mieszkania.

W przypadku bardziej zamożnych gospodarstw domowych pożyczki mogą dotyczyć m.in.:

- zakupu mieszkania,
- kształcenia,
- zabezpieczenia przyszłości etc. [9, s. 95].

Wskazuje się jednocześnie, iż program „Rodzina 500 plus” wpłynął na wyhamowanie wzrostowego trendu udziału przyrostu kredytów w wartości spożycia. Podkreśla się, iż u podstaw tego zjawiska mogło leżeć wykorzystywanie świadczeń 500 plus zamiast zaciągania nowych zobowiązań [16, s. 9].

PODSUMOWANIE

Podsumowując całość dokonanej wyżej analizy należy stwierdzić, iż program „Rodzina 500 plus” może mieć zarówno pozytywny jak i negatywny wpływ na polską gospodarkę. Przypatrując się opiniom na ten temat obecnym w literaturze przedmiotu, widoczne jest zróżnicowanie stanowisk w tej kwestii. Podczas gdy jedni autorzy podkreślają jego pozytywny wpływ w danym obszarze gospodarki, inni wskazują na jego minusy w tej samej dziedzinie. Dotyczy to m.in. wpływu programu „Rodzina 500 plus” na rynek pracy, PKB, sektor finansów publicznych, dług publiczny, zdolność kredytową. Jednoznacznie pozytywne oceny dotyczą natomiast wpływu opisywanego programu na zmniejszenie stopy ubóstwa w Polsce w wielu różnych obszarach.

Mając powyższe na uwadze, należy podkreślić konieczność prowadzenia kolejnych szczegółowych badań i analiz dotyczących wpływu programu „Rodzina 500 plus” na gospodarkę Polski.

LITERATURA

- [1] **Analizy makroekonomiczne. Komentarz bieżący, 30 stycznia 2018 roku.** BOŚ BANK, źródło: https://www.bosbank.pl/files/file_332/PKB_180130.pdf [dostęp z dn. 29.06.2018].
- [2] **BAUMEISTER R. F., M. R. LEARY.** 1997. „Writing Narrative Literature Reviews.” Review of General Psychology Vol 1, No. 3, pp 311.
- [3] **BRZEZIŃSKI M., M. NAJSZTUB.** Wpływ programu „Rodzina 500 plus” na dochody gospodarstw domowych, ubóstwo i nierówność, źródło: http://coin.wne.uw.edu.pl/mbrzezinski/research/rodzina500plusPolitykaSpoleczna_nowa_wersja.pdf [dostęp z dn. 28.06.2018].
- [4] **CHRZANOWSKA M., J. M. LANDMESSER.** Symulacja efektów Ex Ante Programu „Rodzina 500+”. „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 468/2017: 43.
- [5] **GROMADA A.** 2017. Rodzina 500+ jako polityka publiczna. Instytut Studiów Zaawansowanych, Seria Analizy polityka społeczna, ekonomia, luty 2017: 17.
- [6] **Na podstawie informacji opublikowanej na stronie Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej:** <http://www.mpips.gov.pl/wsparcie-dla-rodzin-z-dziecmi/rodzina-500-plus/dokumenty-i-opracowania/raport-rodzina-500-plus-stan-na-31-grudnia>
- [7] **Ocena programu „Rodzina 500 plus”** po blisko roku od jego wprowadzenia, CBOS, Komunikat z badań nr 36/2017: 10.
- [8] **Ocena skutków regulacji, 2.12.2015,** źródło: <https://legislacja.rcl.gov.pl/docs/2/12279566/12326791/12326792/dokument199002.pdf> [dostęp z dn. 29.06.2018].
- [9] **OPOLSKI K., A. GEMZIK-SALWACH.** „Perspektywy finansowe i wiarygodność kredytowa gospodarstw domowych w kontekście programu „Rodzina 500+”, Bezpieczny Bank, nr 2(63)/2016: 95, 96.
- [10] **Projekcja inflacji i wzrostu gospodarczego** Narodowego Banku Polskiego na podstawie modelu NECMOD, NBP, Warszawa 10 lipca 2017, źródło: https://www.nbp.pl/polityka_pieniezna/dokumenty/raport_o_inflacji/necmod_lipiec_2017.pdf [dostęp z dn. 22.06.2018].
- [11] **Projekcja inflacji i wzrostu gospodarczego** Narodowego Banku Polskiego na podstawie modelu NECMOD, NBP, Warszawa 10 lipca 2017, źródło: https://www.nbp.pl/polityka_pieniezna/dokumenty/raport_o_inflacji/necmod_lipiec_2017.pdf [dostęp z dn. 25.06.2018].
- [12] **Przegląd inwestycyjny AXA, nr 22/01/2018, styczeń 2018,** s. 2, źródło: https://axa.pl/fileadmin/produkty/indywidualne/ul/archiwum_przegladu_inwestycyjnego/Przegląd_Inwestycyjny_01.2018.pdf [dostęp z dn. 25.06.2018].
- [13] **Raport o inflacji. Warszawa 2016,** NBP: 21.
- [14] **RUZIK-SIERDZIŃSKA, A.** 2017. Czy program „Rodzina 500+” wywołał efekt na rynku pracy?, Instytut Obywatelski, Analiza 2017/15:11.
- [15] **SAWULSKI J.** 2017. Czy Polska jest państwem opiekuńczym, IBS Policy Paper. Od badań do polityki publicznej, nr 10/2017, źródło: http://ibs.org.pl/app/uploads/2017/10/IBS_Policy_Paper_02_2017_pl.pdf [dostęp z dn. 24.0.2018].
- [16] **Sytuacja finansowa sektora gospodarstw domowych w I kw. 2017 r.,** NBP, Nr 3/17 [sierpień 2017: s. 9].
- [17] **SZARFENBERG R.** 2018. „Wpływ świadczenia wychowawczego (500+) na ubóstwo ogółem i ubóstwo dzieci na podstawie mikrosymulacji.” źródło: <http://rszarf.ips.uw.edu.pl/pdf/wpływ500+.pdf> (dostęp z dnia 22.06.2018).
- [18] **Szukujące dane GUS.** 2018. Reforma 500 plus jest niezbędna, źródło: <http://forsal.pl/artykuly/1102282,szukujace-dane-gus-reforma-500-plus-jest-niezbedna.html> [dostęp dn. 23.06.2018].
- [19] **TRZECIAKOWSKI R., O. ZAJKOWSKA.** Program „Rodzina 500+” – niewielkie korzyści, wysokie koszty. Forum Obywatelskiego Rozwoju, Analiza nr 16/2015: 5.
- [20] **Ustawa z 11 lutego 2016 r.** o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci, Dz. U. 2016, poz. 195.
- [21] **Uzasadnienie projektu ustawy,** Druk sejmowy 216, źródło: <http://www.sejm.gov.pl/sejm8.nsf/druk.xsp?nr=216> [dostęp z dnia 20.06.2018].